

13. Чучка П.П. Закарпатські відетнонімі прізвища // Питання сучасної ономастики. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 127-137.
14. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 577 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Корзун – аспірантка кафедри мовознавства і російської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов.

Наукові інтереси: історична ономастика.

**ГАРМОНІЗАЦІЯ ЯК ВАГОМА СФЕРА ПРОЦЕСУ
ВПОРЯДКУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ
(на прикладі термінології Європейського права)**

Дар'я КОРОБЕЙНИКОВА (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню поняттєвого апарату сфери впорядкування термінології з метою визначити позначення процесу впорядкування термінів та з'ясувати місце лексичної гармонізації на прикладі термінології європейського права.

The article is the research of conceptual system of terminology regulation, which is done in order to define terminology regulating process and to identify the position of lexical harmonization on the basis of European law terminology.

Питання термінологічної стандартизації не втрачає своєї актуальності на всіх етапах розвитку науки, про що свідчать дослідження вітчизняних та іноземних науковців – Д. Лотте, В. Даниленко, Т. Канделаки, А. Крижанівської, В. Лейчика, Т. Кияка, Е. Скороходька, О. Ушакова, В. Савицького, Н. Артикуцої, Ю. Прадіда; С. Вюстера, Г. Будіна, Г. Піхта та ін.

Актуальність обраної проблематики зумовлена тим, що незважаючи на вагоме значення стандартизації термінів та впорядкування терміносистем фахових галузей як на національному, так і на міжнародному рівнях, у сучасній науці досі не вироблено єдиного термінологічного апарату в галузі впорядкування термінології. Аналіз теоретичних джерел дає підстави твердити, що в наукових колах немає єдності для позначення процесу впорядкування термінології, адже дослідники послуговуються різними термінами: «уніфікація», «упорядкування», «вдосконалення», «унормування», «систематизація», «стандартизація», «інтернаціоналізація», «модернізація», «гармонізація» тощо. Так, наприклад, А. Піголкін використовує у своїй роботі поняття «уніфікація» та «стандартизація» юридичних термінів [8]. Під уніфікацією юридичних термінів автор розуміє сукупність всіх прийомів та засобів з метою досягнення єдності, однозначності юридичної термінології та усунення зайвої синонімії, суперечностей, різночитань тощо. Стандартизацію юридичної термінології дослідник визначає як «... санкціонування переліку або іншого комплексу уніфікованих юридичних термінів, використання яких дозволяється в нормативних або інших юридичних актах» [8: 133], і розглядає як різновид уніфікації термінів.

Інша група дослідників (В. Даниленко, Л. Скворцов, А. Крижанівська, Л. Симоненко) застосовують для позначення процесу впорядкування терміносистем терміни: «упорядкування», «уніфікація» та «стандартизація». При цьому поняття «упорядкування» дослідники вважають найбільш універсальним з наведених [2; 5]. За В. Даниленко та Л. Скворцовим, упорядкована термінологія з'являється в результаті її уніфікації, під якою автори розуміють складну та багатоаспектну роботу з метою формування системи галузевої термінології на всіх необхідних рівнях [2: 9]. Цей процес Т. Кияк позначає «нормалізаційною діяльністю» і виділяє три її види: 1.) лінгвістичну; 2.) змістову; та 3.) логічну нормалізацію [4: 61]. А. Крижанівська та Л. Симоненко визначають процес удосконалення термінології, так само як і Т. Кияк, – «нормалізаційною діяльністю», яка здійснюється, на думку перших, в трьох напрямках: 1.) упорядкування існуючої термінології, 2.) творення нових термінів або цілих терміносистем, 3.) уніфікація термінів різних мов [5: 151]. На думку Т. Кияка, найбільш загальними поняттями для позначення процесу вдосконалення термінології є «нормалізація» та «упорядкування» [4: 63].

Досліджуючи проблеми *термінологічного планування* з позиції соціолінгвістики, науковці послуговуються термінами «*планування*», «*модернізація*», «*стандартизація*» [7: 12]. Слідом за Г. Піхтом «*термінологічним плануванням*» дослідники позначають організовану та узгоджену роботу з термінологічної модернізації (створення нових термінів) та стандартизації (вибір та затвердження термінологічної норми як обов'язкового варіанту), спрямовану на формування відповідних фахових мов та розвиток термінологій, які ще відсутні в мові-реципієнті. Автори зазначають, що метою термінологічної стандартизації є «усунення двозначності у спілкуванні, гармонізація терміносистем та їх уніфікація, щоб нові терміни були вмотивовані та зрозумілі всім фахівцям...» [там само: 147].

Дослідниця Є. Карпинська визначає процес упорядкування термінів головною складовою практичної роботи з *уніфікації* термінології, завданням якої є *забезпечити однозначну відповідність між системою понять та терміносистемою* [3: 207-210]. Вона вважає, що на останньому етапі впорядкування – *уніфікації* термінології, відбувається *кодифікація* терміносистеми, тобто оформлення її нормативного словника, що здійснюється у двох формах: 1.) *рекомендації* найбільш правильних термінів з позиції термінознавства – видання збірника рекомендованих термінів; 2.) *стандартизація* – видання державного або галузевого стандарту на терміни та їх визначення. Є. Карпинська наголошує на необхідності «прискорити роботу з гармонізації термінологій найбільш розвинених національних мов» [3: 211] і виокремлює *гармонізацію* як *самостійний метод уніфікації іноземних термінів*.

Дещо інша ситуація спостерігається при позначенні процесу впорядкування термінології у роботах іноземних авторів, зокрема в німецькій мові дослідники останнім часом використовують переважно терміни „*Normung*“ (нормування), „*Vereinheitlichung*“ (уніфікація), „*Harmonisierung*“ (гармонізація) [11: 2183-2206]. У значенні термінологічної діяльності значно рідше ніж це було за часів Є. Вюстера вживають сьогодні терміни „*Standardisierung*“ (стандартизація), „*Planung*“ (планування) [1, 16]. Проте, П. Сандріні виокремлює різні види стандартизації і зазначає, що результати цього процесу мають надзвичайне значення для: (1) *фахової комунікації* як з позиції нормування технічних стандартів, так і в контексті впорядкування термінологій в технічних галузях; (2) практики та теорії *перекладу*, особливо при локалізації програмного забезпечення (*Softwarelokalisierung*) та її адаптації до регіональних та національних ринків; (3) укладання та перекладу *фахових текстів* [12: 166].

Слід підкреслити, що терміни *Sprach- /Terminologienormung* (або його синонім – *Normierung*) та *Vereinheitlichung*, характеризуються надзвичайно широкою семантикою і при перекладі українською мовою словник пропонує такі відповідники: *Normung* – *нормалізація, нормування, стандартизація, уніфікація, тунізація*; *Vereinheitlichung* – *уніфікація, нормалізація, стандартизація*. Таке розмаїття часткових відповідників, звичайно, ускладнює роботу перекладача. Термін *Normung* (впорядкування) або *Normungsarbeit* (робота з нормування) застосовують в німецькій мові в різних фахових галузях для позначення виду роботи над стандартизацією продукції, послуг, технічних норм, процесів тощо, а також термінології. *Упорядкування, нормування та гармонізація* термінології відбувається як на національному, так і на міжнародному рівнях [11: 2186].

З наведених позицій очевидно, що уніфікації вимагає терміносистема самої теорії впорядкування термінології, оскільки дослідники вживають різні терміни для позначення однакових понять. Це питання успішно вирішує у своїй монографії Т. Кияк [4]. Він робить спробу відтворити ієрархію процесів та їх позначень в теорії впорядкування термінології. Ключовими поняттями при лінгвістичному впорядкуванні термінології, на думку автора, є: (1) нормалізація, (2) стандартизація, (3) уніфікація, (4) інтернаціоналізація [4: 62]. **Нормалізація** здійснюється з урахуванням особливостей мовного узусу. Автор зазначає, що термін «кодифікація» вживається в офіційній нормалізації, яка вирізняється відповідною категоричністю та імперативністю. Лінгвістична **стандартизація** слугує попереднім етапом розробки загального термінологічного стандарту і відбувається на рівні або терміносистем, або окремих словотворчих моделей. Під поняттям **уніфікація** дослідник розуміє процес усунення полісемії та семантичної омонімії, що вважають небажаними явищами для термінології певної фахової галузі. *Міжмовну уніфікацію* він називає **гармонізацією** –

процес, направлений на творення єдиної системи понять певної фахової мови та її терміносистеми, з метою правильного та адекватного вживання науково-технічних понять та їх номінацій у відповідних ситуаціях, галузях, мовах. *Результат* процесу *гармонізації* на рівні декількох мов автор позначає *інтернаціоналізацією* термінологічних одиниць. Всі інші варіанти номінацій процесу впорядкування термінології дублюють названі функції, збивають з пантелику нефахівців і дезорієнтують лінгвістів, з чим не можна не погодитися [4: 63]. Слідом за Т. Кияком та іншими дослідниками ми наголошуємо на необхідності чітко розмежовувати поняття, що пов'язані з процесом впорядкування термінології, оскільки позначення певного етапу цього процесу закріплено за відповідним поняттям, що виражається певним терміном.

Влучно і лаконічно з цього привиду пише В. Лейчик, що «одним з основних напрямів роботи прикладного термінознавства є *уніфікація* термінів та терміносистем, що здійснюється в процесі *впорядкування* та *гармонізації* на національному та міжнародному рівнях» [6: 278-279].

Підбиваючи підсумки, ми пропонуємо таке розмежування існуючих категорій. Термін «*впорядкування термінології*» ми вважаємо найбільш широким за своїм змістом і позначаємо родовим по відношенню до інших термінів. Впорядкування правничої термінології охоплює такі види термінологічної роботи: *уніфікацію*, *стандартизацію* та *гармонізацію*. *Уніфікацію* (термінів та терміносистем) ми визначаємо як один з етапів процесу впорядкування термінології, завданням якого є забезпечити єдність та однозначність системи понять і терміносистеми в межах визначеної фахової мови. В контексті даного дослідження, завданням уніфікації є зведення термінів європейського права до єдиної системи, забезпечення їх відповідності всім *вимогам*, які висувають *до термінів* на логічному, змістовому та лінгвістичному рівнях. При цьому *логічний рівень* віддзеркалює ступінь відповідності терміносистеми європейського права законам та правилам логіки. *Змістовий рівень* уніфікації передбачає відповідність термінології розвитку сучасної юридичної практики та теорії. *Лінгвістичний рівень* уніфікації термінології стосується поняття норми, що висувають до термінів. Серед головних вимог до термінів законодавчих актів ЄС можна виділити наступні: однозначність; відсутність синонімії, омонімії, полісемії; стабільність в межах правової системи; стислість; відповідність мовним та стилістичним нормам; нейтральність (відсутність соціокультурних конотацій); милозвучність; точність; ясність; відповідність сучасності; вмотивованість вживання іноземних термінів тощо. Дотримання зазначених критеріїв визначає процес уніфікації і сприяє формуванню узгодженої системи термінів певної фахової мови.

Результатом уніфікації є наступний етап процесу впорядкування термінів – *стандартизація* – реєстрація та закріплення уніфікованих термінів в збірниках рекомендованих термінів, нормативних та ненормативних стандартах, словниках тощо. Стандартизація правничої термінології передбачає укладання рекомендацій для застосування юридичних термінів та їх дефініцій.

Останнім часом все частіше та ширше фахівці застосовують третій вид термінологічної роботи – лексичну/термінологічну *гармонізацію*. Перед тим як визначити термін «*лексична гармонізація*», пропонуємо з'ясувати специфіку самого поняття «*гармонізації*». Термін «*гармонізація*» (від грец. *harmonia* – „співзвуччя, злагода, єдність”; те, що відповідає етичним законам узгодженості частин у розчленованому цілому; *Harmonisierung* (нім.), *harmonization* (англ./фр.)) ми відносимо до міжгалузевої термінології, оскільки це поняття існує в різних галузях (музика, виховання, медицина, бухгалтерія, торгівля, економіка тощо), але сьогодні, особливо активно цей термін використовують в контексті євроінтергації. Очевидно, що зазначений термін слугує інтернаціоналізмом в усіх мовах держав-членів ЄС, наприклад: *хармонізація* (болгар.) – *armonización* (ісп.) – *harmonizované* (чеськ.) – *harmonizace* (дат.) – *armonizzazione* (італ.) – *harmonizáció* (угор.) – *harmonisatie* (нідерл.) – *harmonizacja* (польс.) – *harmonização* (португ.) тощо.

Відомо, що *концепція гармонізації* була основою при заснуванні перших Європейських спільнот – Європейської економічної спільноти (*Europäische Wirtschaftsgemeinschaft.*), Європейської спільноти з вугілля та сталі (*Europäische Gemeinschaft für Kohle und Stahl*);

Європейської спільноти з атомної енергії, Євратом (*Europäische Atomgemeinschaft*, Euratom/EAG) та створенні єдиного внутрішнього ринку задля вільного руху громадян держав-членів ЄС, товарів, послуг та капіталу. Такі процеси вимагали єдиної системи європейського права, яка б регулювала відносини об'єднаної Європи. Передумовою створення єдиного Європейського законодавства – *acquis communautaire*, було узгодження правових понять, правил та норм, що стало початком процесу гармонізації на різних рівнях суспільства. У зв'язку з цим, поняття «гармонізація» ми вважаємо феноменом європейської інтеграції та терміном-реалією Євросоюзу.

Слід зазначити, що в галузі права простежується також певна термінологічна плутанина, оскільки серед правників (І. Бачило, І. Бондаренко, Н. Дороніна, С. Дудар, В. Журавський, С. Кашкін, Л. Луць та ін.) немає єдиної думки щодо змісту зазначеного процесу [9]. Вони оперують різними термінами: «імплементация», «адаптація», «уніфікація», «апроксимація», «гармонізація» тощо. На думку Ю.С. Шемшученка, в даному випадку найбільш вдалим є термін «гармонізація», «...оскільки поняття, що закріплено за цим процесом, передбачає взаємне узгодження відповідних правових систем за умов їх взаємного збагачення та розвитку, і не зводиться лише до імплементации міжнародних норм до національного законодавства» [10]. Тому переклад терміна *Harmonisierung* (нім.) українською мовою відповідником – *уніфікація* (в словниках знаходимо у 99%), наприклад: *Harmonisierung des Rechtsaktes* (нім.), *harmonisation law* (англ.) – *фр. harmonisation de la législation (des lois)* – *уніфікація законодавства/ законів* (укр.) не можна вважати адекватним. Тут постає необхідність пояснити, що у фаховій літературі країн пострадянського простору термін «уніфікація» з'явився у другій половині XIX ст. в результаті запозичення з французької мови «*unification*» (від лат. *unio* 'один' і *facere* 'робити' – „робити єдиним” і означає „приводити до одноманітності/ відповідності, зводити до єдиної форми, системи, єдиних нормативів”) і з того часу закріпився в українській та російській мовах в різних фахових галузях. Поза тим, *реалією об'єднаної Європи* є поняття *Harmonisierung/ harmonization*, тому при перекладі українською мовою слід використовувати транслітероване запозичення *гармонізація*, а не його частковий синонім – *уніфікація*. Термін *Unifizierung* майже не вживається сьогодні в німецькій мові (вживався переважно на початку XX ст.), проте інколи зустрічається в технічних галузях та в перекладах із східнослов'янських мов. Очевидно, що цей термін поступово виходить з ужитку в німецькомовних фахових джерелах і невиключно, що скоро він належатиме до архаїзмів, адже глобальні світові тенденції європейської інтеграції зумовлюють появу нових понять та термінів, і на зміну старому приходять нове. Термінологічний апарат будь-якої фахової галузі, особливо за умов її інтенсивного розвитку, потребує узгодження з сучасними потребами. Термінологія повинна реагувати на зміни, які відбуваються в соціокультурному просторі. Влучно з цього приводу писав корифей термінологічної стандартизації Є. Вюстер: «Зміни в мові неминучі, оскільки змінюються поняття і це віддзеркалюється в їх значенні» [1: 82].

Таким чином, питання *лексичної гармонізації* почало набувати особливої актуальності в Європі з 50 рр. XX ст. із заснуванням перших спільнот і слугує сьогодні *інструментом термінологічного впорядкування багатомовної Європи*. Під *лексичною гармонізацією* ми розуміємо процес *термінологічної роботи, направлений на забезпечення єдиної, узгодженої системи понять та термінів на національному та міжнародному рівнях*.

Завданням лексичної гармонізації терміносистеми європейського права є узгодження та впорядкування понятійного апарату з метою послідовного наближення національної терміносистеми європейського права до відповідної міжнародної терміносистеми. Поділяючи думку більшості вчених, ми вважаємо, що складовим компонентом гармонізації є планомірна інтернаціоналізація термінів, що відбувається шляхом узгодження значень близьких за формою різномовних термінів із встановленням між ними чітких відповідників та вибору із ряду синонімів термінів з інтернаціональними формами [3: 211]. В сучасній науці виділяють чотири етапи гармонізації: «1. системне зіставлення національних термінологій та терміносистем; 2. складання зведеної класифікаційної схеми понять із врахуванням всіх понять, що відображаються у зіставлюваних національних термінологіях; 3. розроблення угоди щодо встановлення однозначного розуміння та використання

еквівалентних національних термінів; 4. інтернаціоналізація, що передбачає взаємне запозичення в національних мовах термінів для заповнення лакун в національних терміносистемах» [там само]. Розрізняють два види лексичної гармонізації: *експліцитну* (повну) → за зовнішньою формою та *імпліцитну* (неповну) → за внутрішньою формою, що зумовлено розмежуванням зовнішньої та внутрішньої форми слів.

В процесі лексичної гармонізації фахівці враховують як мовні відмінності (граматику, морфологію, синтаксис тощо), так і позамовні чинники, які впливають на формування відповідних терміносистем (відмінності теоретичних підходів, концепцій, традицій, культури, історії тощо). Тут ми маємо на увазі те, що в умовах багатомовності ЄС при перекладі законодавчих актів ЄС мовами держав-членів та при формуванні нової системи термінів європейського права в цільових мовах, можливий небажаний вплив терміносистем національного права (запозичення соціокультурних конотацій національного права). За таких умов прийнято орієнтуватися на мову, з якої походить нова галузь, тобто на мову-продуцента. Проте відомо, що в об'єднаній Європі вихідні законодавчі тексти часто укладаються не носіями мов (переважно англійською та французькою мовами), тому при орієнтації на мову-продуцента перекладач повинен бути максимально обачним, точно з'ясувати зміст незнайомого поняття, послуговуватись паралельними текстами, укладеними іншими офіційними мовами, аби уникнути непотрібних запозичень, що засмічують молоду терміносистему європейського права в цільовій мові невиправданими мовними покручами. В даному контексті ми дотримуємося позиції, що переклад виконує роль фільтру („kultureller Filter“ – термін Ю. Хоуз) і тому, він або збагачує – завдяки перекладу нове поняття стає надбанням інших держав, або засмічує відповідну терміносистему в цільовій мові. Тож, переклад відіграє стрижневу роль в процесі лексичної гармонізації систем понять та терміносистем європейської правничої мови, що зумовлює нові вектори наукових досліджень зазначеної проблематики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вюстер Е. Международная стандартизация языка в технике / пер. О.И. Богомоловой. – Ленинград-Москва: СТАНДАРТИЗ, 1935. – 302с.
2. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии // Вопросы языкознания. 1981. №1. – С. 7-16
3. Карпинская Е.В. Унификация, стандартизация, кодификация терминов. Понятие о гармонизации терминов и терминосистем // Культура русской речи. – М.: Норма, 2008. – С. 207-213
4. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К.: УМК ВО, 1989. – 104с.
5. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной литературы. – К.: Наукова думка, 1987. – 161с.
6. Лейчик В.М. Прикладное терминоведение и его направления // Прикладное языкознание / Л.В. Бондаренко, Л.А. Вербицкая и др. – СПб., 1996. – С. 276-286.
7. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К.: Видавничий дім "KM Academia", 2000. – 216с.
8. Пиголкин А.С. Язык закона. – М.: Юрид. лит., 1990. – 192с.
9. "Часопис Парламент" – К.: Міленіум – 2002. – 61с.
10. "Юридическая практика" – <http://yurpractika.com/article.php?id=10001397>
11. Galinkı, Ch. Deskriptive und präskriptive Terminologiearbeit / Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft // L. Hoffmann, H. Kalverkämper (Hrsg), Bd. 2, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1998. – S. 2183-2207.
12. Sandrini, P. 2004 Globalisierung und Mehrsprachigkeit: Translation im Wandel, In: Zybatow, L. (Hg.): Translation in der globalen Welt und neue Wege in der Sprach- und Übersetzerbildung. – Frankfurt am Main: Lang, 2004. – S. 165-177.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дар'я Коробейнікова – викладач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: фаховий переклад, переклад юридичних текстів ЄС, юридична термінологія, порівняльна фахова лексикологія.